

Boekbespreking

Daadwerkelijk bestaande ouderen en hun woonomgeving

Clemens de Olde

Provincie Antwerpen
clemens.deolde@provincieantwerpen.be

Emma Volckaert (2022) *Oud Vasthouden: Over vergrijzing, wonen en beleid*. Antwerpen: Gompel & Svacina. 312 pagina's, € 37,00, ISBN 9789463713924.

Virtuele ouderen op virtuele plekken

Voor zover er in het beleid van het Vlaams gewest aandacht is voor woonomstandigheden van ouderen, wordt het model van *ageing in place* gevolgd. Daarbij wonen ouderen thuis, in hun vertrouwde omgeving en ingebed in hun bestaande sociale netwerken. Ze gaan alleen naar een zorginstelling als thuis wonen echt niet meer kan. Dit beleid is echter gebaseerd op een 'virtuele oudere' op een 'virtuele plek' en gaat niet uit van daadwerkelijk bestaande ouderen op echt bestaande plekken. De virtuele oudere is relatief kapitaalkrchtig, gezond en goed geïnformeerd. Hij of zij ziet de complicaties van het ouder worden op tijd aankomen en verhuist, of past de woning zodanig aan dat daar een comfortabele en veilige oude dag mogelijk is. Deze oudere kan ook rekenen op een rijk sociaal netwerk van kinderen, burens en kennissen die bereid zijn om voldoende mantelzorg te verlenen zodat de inzet van professionele zorgverleners beperkt kan blijven. Ten slotte gaat het beleid er vanuit dat *ageing in place* op elke locatie in het gefragmenteerde Vlaamse bebouwingspatroon mogelijk is.

Dit is de conclusie van het proefschrift waarop Emma Volckaert eind vorig jaar aan de KU Leuven promoveerde. In dit proefschrift, gebaseerd op diverse onderzoeksprojecten uit de periode 2014 tot en met 2020, bespreekt zij de woonsituatie van ouderen in brede zin. Vijf hoofdstukken gaan dieper in op: de woning zelf, de

basisvoorzieningen in de directe omgeving, mobiliteit, informele zorg door de familie en zorg door mensen in de buurt. Hiervoor werden 199 ouderen geraadpleegd met interviews en focusgroepen. De geïnterviewde groepen waren: ouderen aan de Belgische kust, op het platteland (Kempen en de Westhoek), stedelijke huurders in armoede en ouderen in de stadsrand.

Ideaaltype versus praktijk

Dat het werkelijke beeld van ouder worden een stuk minder rooskleurig is dan de ideaaltypische beleidsvisie zal niet verbazen. Bij het ouder worden blijken woningen – zeker de geliefde naoorlogse Vlaamse zelfbouw – vaak niet meer zo geschikt. Ze zijn te groot, slecht toegankelijk, niet meer in goede staat en het onderhoud van huis en tuin is een steeds grotere zorg. Stedelijke appartementen hebben zo hun eigen euvels met krappe kamers, liften die regelmatig kapot zijn en trappen als barrières voor toegang tot de centrale hal. Volckaert geeft daarbij een interessante inkijk in de copingstrategieën van ouderen. Ze gebruiken de bovenverdieping niet meer. Men wast zich aan de wastafel als de badrand te hoog wordt, men houdt zich vast aan meubels om niet te vallen en men verzint allerlei creatieve herindelingen van de woning. Sommige ouderen denken wel aan verhuizen maar dat is niet voor iedereen een optie. Zeker voor de stedelijke huurders in armoede is er amper geschikt betaalbaar aanbod. Als de aanpassingsmogelijkheden uitgeput zijn, rest nog de ontkenning. Een respondent die al eens viel grapt: ‘Ja, maar ik kan goed vallen’ (p. 120).

Door de ervaringen van bewoners in tekst en beeld te presenteren vestigt Volckaert de aandacht op de subjectieve beleving van het ouder worden in een onaangepaste woning en woonomgeving. Zo voegt haar kwalitatieve onderzoeksbenadering een dimensie toe aan cijfermatige indicatoren zoals valincidenten of de gemiddelde verhuisafstand tussen ouders en kinderen, die ook in het boek zijn opgenomen.

Op de andere onderzoeksdimensies dan toegankelijkheid en aangepastheid van de woning wijkt de werkelijkheid ook af van de theorie. Door schaalvergroting verdwijnen winkels voor basisartikelen uit dorpskernen. In de verspreide Vlaamse bebouwing zijn er ook hele voorziening-arme gebieden. De woonomgeving daar nodigt minder uit tot wandelen en men is sterk afhankelijk van de auto. Als het autorijden wegvalt, dan zijn ouderen aan huis gekluisterd. Het is opvallend dat er op deze ‘wat als’-vraag, net als op andere moeilijkheden rond het ouder worden, veel ontwijkende antwoorden komen. De geïnterviewden willen er liever niet aan denken.

In de stad zijn de infrastructuur en voorzieningen beter maar met de heropleving van de Vlaamse steden sinds de eeuwwisseling wordt de buurtwinkel steeds meer vervangen door dure luxewinkels en moet men zich alsnog verplaatsen naar de verder gelegen supermarkten. Zorg door familie is er wel, maar dat gaat vooral om praktische hand- en spandiensten. Echt intensieve en intieme zorg wordt bijna niet door familie gegeven. De woonplaats speelt hierbij ook een rol. Lang niet ie-

dereen heeft kinderen in de buurt wonen die willen en kunnen zorgen. Hetzelfde geldt voor burens. Daar komt nog de impliciete stelregel bij dat contact tussen burens ‘vriendelijk en beleefd’ is, maar dat men niet bij elkaar over de vloer komt. Ook hier wijst Volckaert op de afstand tussen beleidsvisie en werkelijkheid. Waar het ageing in place-paradigma rekent op zorgzame buurten waarin bewoners altijd klaarstaan voor de hulpbehoevenden in de gemeenschap, wordt door de geïnterviewden juist fysieke en sociale afstand belangrijk gevonden. Ook is niet iedere oudere een ‘gevestigde’ in zijn of haar buurtgemeenschap. Inwijkelingen op latere leeftijd vallen er sneller buiten maar andersom kunnen gevestigde ouderen ook buitenstaander worden wanneer een wijk ‘verjongt’. Buurtbewoners maken minder snel contact over generatiegrenzen heen eenvoudigweg omdat men in verschillende levensfasen met verschillende zaken bezig is. Ten slotte verandert – zeker in de stedelijke wijken – ook de bevolkingssamenstelling naar etniciteit, wat een horde kan zijn voor de gewenste solidariteit. Zo concludeert Volckaert: ‘Onze interviews tonen echter aan dat *Gemeinschaft* niet bestaat, ook niet in plattelandsdorpen’ (p. 258). Ook hier ontdekken ouderen in armoede extra nadelen vanwege een grotere kans op verstoorde familie- of burensrelaties en het negatieve beeld dat aan hun woning en woonomgeving kleeft. Dit strookt met bevindingen uit eerder onderzoek door Buffel et al. (2011) dat is gebaseerd op enquêtes afgenomen bij Brusselse ouderen. Deze auteurs benadrukken weliswaar het potentieel van buurtcontacten voor ouderen, maar vestigen ook de aandacht op de ‘aaneenschakeling van sociale uitsluitingen’ waarmee kwetsbare ouderen te maken krijgen en die gepaard gaat met hoge percentages ouderen die zeggen zich zeer eenzaam te voelen.

Terug naar beleid

In de hoofdstukken toont Volckaert secuur en soms pijnlijk aan hoe het ageing in place-beleid gebaseerd is op een beeld dat de werkelijkheid niet reflecteert. Het boek biedt zo een broodnodige kritische kijk op de beleidspraktijk in Vlaanderen. Daarnaast is het een waardevolle aanvulling op de sociologische kennis over het samenspel van ouder worden, wonen en de woonomgeving.

Vanwege de grote beleidsrelevantie is het interessant om te kijken naar de voorstellen die de auteur doet om het beleid te verbeteren. Het model dat de auteur voorstaat is *moving in time to age well in place*. Ouderen zouden veel meer gesensibiliseerd moeten worden om op tijd te verhuizen zodat er nog voldoende tijd is om te aarden op de nieuwe, beter aangepaste woonplaats. Dan moet er echter ook voldoende aanbod zijn, stelt ze. Een woonvorm met potentie die nog niet vanuit het Vlaams niveau wordt gestimuleerd is het individueel wonen met een collectief aspect. Hierbij is lichte ondersteuning en sociaal contact tussen een groep bewoners mogelijk, met voldoende behoud van privacy en zelfstandigheid. Dit zou vooral een interessante woonvorm kunnen zijn voor de groep 65- tot 84-jarigen. Liefst bevindt

deze woonruimte zich in goed uitgeruste kernen met voldoende winkelaanbod en vervoersmogelijkheden. Voorts pleit de auteur voor meer samenwerking tussen de beleidsdomeinen wonen, ruimte en welzijn en de oprichting van een taskforce Wonen en Zorg. Deze laatste twee zijn zinvolle aanbevelingen maar ze zijn ook generiek en passeren in bijna elk onderzoeksrapport.

De kritiek op het al te ideale beeld van de oudere is helemaal terecht, maar aan de andere kant is het probleem van de virtualiteit van het beleidssubject eigen aan alle beleidswerk. Je kunt nu eenmaal geen beleid-op-maat maken voor elke individuele burger. Het was interessant geweest om daar wat verder op in te gaan. Hoe zou het beleid onderscheid moeten maken tussen verschillende groepen ouderen? Het empirische werk laat niet direct toe om die vraag te beantwoorden omdat de geïnterviewde groepen ouderen sociaal-ruimtelijk sterk van elkaar verschillen. Toch zou met de opgebouwde kennis wel meer uitgebreide voorstellen kunnen worden gedaan. Een ander punt dat verder had kunnen worden uitgewerkt is wat de drie beleidsniveaus – Vlaams, provinciaal en gemeentelijk – elk vanuit hun bevoegdheden en mogelijkheden kunnen betekenen voor een meer ruimtelijk geïnformeerd ouderenbeleid.

Een proefschrift is geen publieksboek

Het boek wordt gepresenteerd als het resultaat van een viertal onderzoeksprojecten en het siert de uitgever dat ze een beleidsrelevant proefschrift als publieksboek publiceert. Toch betreft mijn grootste kritiek de uitgave. Wat een publieksboek had kunnen zijn om het broodnodige besef over de woonsituatie van ouderen aan te wakkeren, is eigenlijk de integrale tekst van het proefschrift. Dat start zoals proefschriften horen te starten met een inhoudsopgave van vier pagina's lang en drie niveaus diep inclusief lijsten van tabellen en figuren.

De inhoud begint met een niet-intuïtief 'deel 0' waarin de theorie, literatuur, methodologie, en onderzoekopzet uiteen worden gezet, compleet met voetnoten van halve pagina's. Dit beslaat het eerste derde van de driehonderd pagina's van het boek. Door alle tussenkopjes verwatert de krachtige boodschap. De uitgave in kleur oogt mooi, maar de figuren zijn soms niet scherp en de letter is net te klein om comfortabel te kunnen lezen. Kortom, een echt toegankelijk publieksboek is het niet. Een willekeurige Vlaamse schepen (wethouder) voor ouderenbeleid of gemeentelijke huisvestingsambtenaar moet al bovengemiddeld geïnteresseerd en gemotiveerd zijn om dit boek te lezen. Gelukkig is de publicatie goed opgepikt in de Vlaamse pers waardoor de boodschap in ieder geval al via meerdere kanalen is verspreid.

Het was beter geweest om proefschrift en publieksboek te scheiden. In het boek had het materiaal dan ingedikt kunnen worden met een omkering van de volgorde waarbij de conclusie het vertrekpunt vormde voor een aantal verdiepende hoofdstukken. Het geheel had dan ook bondiger gekund door het weglaten van alle in-

formatie die niet-academische lezers niet nodig hebben. Dat had de impact van dit waardevolle verslag nog verder kunnen vergroten. Maar ondanks de niet zo toegankelijke vorm is dit boek onmisbare literatuur voor iedereen die een diepgaand inzicht wil verwerven in de relatie tussen ouder worden, woning en woonomgeving vanuit het perspectief van ouderen zelf.

Literatuur

Buffel T, De Donder L, Dury S, De Witte N en Verté D (2011) Het potentieel van de buurt. Kansen en beperkingen van de stad voor het proces van 'goed ouder worden'. In: Cockx F, De Blende H, Gehre G, Van den Eeckhaut G en Verschelden G (red) *Wissels. Handboek sociaal-cultureel werken met volwassenen*. Gent: Academia Press, pp. 444–455.

Over de auteur

Clemens de Olde promoveerde aan de UAntwerpen op de culturele factoren in het Vlaamse verstedelijkingsbeleid. Hij werkte onder andere voor het Steunpunt Wonen en is momenteel werkzaam als Adviseur Wonen en Ruimte bij Provincie Antwerpen.